

Лекція Сприймання

Мета: дати поняття студентам про сприймання, познайомити з видами та властивостями сприймань. Забезпечити засвоєння та розуміння доцільності розвитку спостережливості для самовдосконалення власної особистості. Розвивати аналітичне мислення та рефлексію у здобувачів фахової передвищої освіти. Виховувати професійну культуру студентів, бажання виховувати в собі особистісні та професійні якості.

Мотивація мети: знайомство з основними поняттями теми «Сприймання» сприяє формуванню розуміння властивостей сприймання та врахування їх в своїй професійній діяльності.

План

1. Поняття про сприймання.
2. Види сприймання.
3. Властивості сприймання.
4. Спостереження і спостережливість.

Література

1. Загальна психологія: Підручник // О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – С. 101-138.
2. Максименко С.Д. Загальна психологія : навч. посібник / С.Д. Максименко. – [3-є вид., перероб. і доп.] – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. [текст] навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.

Ключові слова: сприймання, предметність, цілісність, осмисленість, константність, апперцепція, ілюзія, сприймання простору, сприймання руху, сприймання часу, спостереження, спостережливість, ілюзія.

Засоби навчання: презентація, інтерактивна дошка Padlet.

Домашнє завдання:

- опрацювати лекцію;
- виписати в словничок ключові слова теми;
- підготуватися до практичного заняття «Сприймання» (див. Інструкцію до практичного заняття);
- складіть поради фахівцям вашої професії щодо формування спостережливості на тему: "Шляхи виховання спостережливості". Визначте, які фактори впливають на цей процес.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Який психічний процес називається сприйманням?
2. У чому полягає спільне та відмінне між сприйманням і відчуттям?
3. Охарактеризуйте загальні властивості сприймання.
4. Що таке константність сприймання та який її механізм?
5. Як виявляється апперцепція у процесах сприймання?
6. Який вплив на сприймання може справляти попередній досвід?
7. Які чинники визначають об'єктивні умови сприймання?
8. Які чинники визначають суб'єктивні умови сприймання?
9. Що таке ілюзія у сприйманні та який її механізм?
10. У чому може виявлятися професійна спостережливність?
11. Чим пояснити, що одна й та сама лекція різними слухачами може оцінюватися по-різному: як «інформативна», «популярна», «цікава», «корисна», «нудна», «нецікава»?

1. Поняття про сприймання

В оточуючому світі існують не окремі властивості самі по собі, а предмети, речі, явища: не звуки, а предмети і явища, які відтворюють звук; не світло, а предмети, які світяться; не запахи, а об'єкти, що пахнуть. Тому на основі відчуттів повинен будуватися процес більш високого рівня, як процес відображення предметів в цілому, в сукупності їх властивостей, інакше пізнання світу буде неможливим. Таким пізнавальним процесом є сприймання.

Сприймання — це психічний процес відображення в мозку предметів і явищ в цілому, в сукупності всіх їхніх властивостей та якостей при безпосередній дії на органи чуття людини.

В основі сприймання лежать відчуття, але сприймання не зводиться до суми відчуттів.

Ми сприймаємо, наприклад, класну дошку, а не суму зеленого кольору, твердості, прямокутності. Сприймаючи, ми не лише виокремлюємо групу відчуттів, а поєднуємо їх в цілісний образ, розуміємо його, застосовуючи для цього свій попередній досвід.

Наприклад, образ тістечка включає в себе зорові, нюхові, дотикові та смакові відчуття. Однак образ не створюється як їхня сума – в образі відчуття упорядковані та поєднані у цілісну конструкцію – образну картинку.

Сприймання протікає в зв'язку з іншими психічними процесами особистості: мисленням (ми усвідомлюємо те, що перед нами знаходиться), **мовою** (називаємо предмет сприйняття), **почуттями** (певним чином ставимося до того, що сприймаємо), **волею** (тією чи іншою мірою довільно організовуємо процес сприймання).

Відображаючи об'єктивну дійсність, сприйняття робить це не пасивно й дзеркально, тому що в ньому водночас заломлюється все психічне життя людини, яка сприймає.

Фізіологічною основою сприймання є умовно-рефлекторна діяльність внутрішньоаналізаторного і міжаналізаторного комплексу нервових зв'язків, які обумовлюють цілісність і предметність явищ, що відображаються.

При порушеннях роботи зорової інтегративної зони кори головного мозку, наприклад, людина бачить певні контури або світлові плями, але не розуміє що саме вона бачить, не усвідомлює того, що на неї впливає. При порушеннях роботи слухової інтегративної зони людина не розуміє мови. Такі захворювання, що призводять до неможливості пізнання чогось, називають агностичними розладами або **агнозіями**.

2. Види сприймання

У чуттєвому пізнанні відчуття та сприймання виявляються в єдності. Сприймання поза відчуттями не буває.

1) Розрізняють сприймання залежно від провідного аналізатора:

- *Зорове*
- *слухове,*
- *нюхове,*
- *дотикове*
- *смакове*

2) відповідно до об'єкта сприймання розрізняють сприймання простору, часу, руху, людини людиною, а саме:

Сприймання простору відбувається за участю зорового, кінестетичного та слухового аналізаторів. Об'єктом просторових сприймань є диференціація розмірів і форм предметів, віддалі, розміщення їх у просторі, глибини, рельєфу. Сприймання розмірів на око і дотик досягає значної досконалості. Сприймання горизонтальних ліній точніше, ніж сприймання вертикальних. У сприйманні простору велику роль відіграє окомір. Просторові явища досить точно сприймаються також тактильно та кінестетично.

Сліпі, наприклад, вивчаючи географію, виконуючи трудові дії, успішно орієнтуються дотиком на рельєфному глобусі у розміщенні деталей об'єктів праці.

Слухом людина достатньо успішно сприймає напрямок звуків у просторі: далеко, близько, вгорі, внизу, праворуч, ліворуч.

У сприйманні простору важливу роль відіграють акомодация та конвергенция органа зору.

Акомодация — це зміна опуклості кришталика відповідно до віддалі предмета, а конвергенция — спрямування очей на предмет сприймання.

Сприймання руху — це відображення зміни положення предметів у просторі.

Сприймання руху залежить від того, як сприймається рухомий предмет стосовно іншого нерухомого чи рухомого предмета.

У першому випадку рух предмета сприймається адекватніше, ніж у другому. При сприйманні рухомого предмета відносно іншого предмета, що рухається в одному з ним напрямку або у протилежному напрямку, може виникнути ілюзія відсутності або прискорення руху.

Нерухомий предмет, відносно якого сприймається рух іншого предмета, здається рухомим, але його рух сприймається у протилежному напрямку. Якщо в полі зору немає нерухомого предмета, відносно якого сприймався рухомий предмет, то рух сприймається у 15–20 разів повільнішим. Рух літака на тлі безхмарного неба здається повільнішим.

Сприймання часу полягає у відображенні тривалості та послідовності дії подразника на організм. Спеціального органу для сприймання часових явищ немає. У сприйманні часу беруть участь усі аналізатори, відбиваючи тривалість їх дії. Важливу роль у сприйманні часу відіграють різні органічні зміни, ритмічність їх дії (дихання, серцебиття).

Безпосереднє сприймання тривалості часу є незначним. Триваліші інтервали людина сприймає в результаті поділу та відліку їх рівними частинами в межах однієї секунди.

Отже, великі інтервали часу сприймаються опосередковано.

Сприймання людини людиною або соціальну перцепцію (дій, рухів, вчинків, діяльності). На основі соціальної перцепції суб'єкт орієнтується у зовнішніх проявах внутрішньої психологічної сутності інших людей. Оскільки через зовнішні ознаки проявляються внутрішні характеристики особистості, зокрема її думки, почуття, бажання, емоційні переживання тощо;

3) мети сприймання й вольових зусиль розрізняють:

– *довільне сприймання* (свідомо спрямовується і регулюється особистістю – що сприймати, помітити, виявити тощо);

– *мимовільне сприймання* (утворюється в процесі взаємовідношень людини із середовищем незалежно від її свідомих намірів, тобто виникає спонтанно.

Цей вид сприймання виникає під впливом новизни, яскравості, незвичайності, контрастності об'єктів, або їх відповідності потребам та інтересам суб'єкта);

4) відношення до психічного життя розрізняють:

– *інтелектуальне сприймання* (сприймання змісту, розуміння понять і термінів, виконуваних дій, посиленої дії пам'яті, уваги, мислення);

– *емоційне сприймання* (художніх і мистецьких творів);

– *естетичне сприймання* (безпосередній вплив сприйманого на моральні й естетичні почуття).

Сприймання послідовності відбувається завдяки перервам у тривалості дії подразників на аналізатори. Сприймання тривалості залежить відставлення до змісту, характеру сприйманого об'єкта.

Сприймання цікавого викликає ілюзію швидкості перебігу часу, а сприймання нецікавого, неприємного, вимушене очікування створюють ілюзію уповільнення тривалості дії.

Іноді сприймання предметів буває неправильним, викривленим, помилковим.

Ілюзії сприймання — неадекватні сприймання, які неправильно, викривлено, помилково відображають об'єкти, що діють на аналізатори.

Ілюзії можуть виникати з різних причин, як суб'єктивних (настанови, спрямованість, емоційне ставлення, практичний досвід людини, особливості аналізаторів, дефекти органів чуття, порушення процесів збудження в корі головного мозку людини), так і **об'єктивних** (положення у просторі, освітленість, зміна умов сприймання тощо).

Наведемо такі приклади ілюзій сприймання: 1) людина, що сидить у вагоні потягу, який щойно почав свій рух, сприймає потяг, який стоїть поряд, як такий, що рухається; 2) сіра смужка на білому фоні здається темнішою, ніж на чорному; 3) хаотичний рух реально нерухомого джерела світла у повній темряві; 4) з двох предметів однакових за вагою, але різних за розмірами, важчим буде здаватися той, що є менших розмірів.

Знання видів сприймання та їх закономірностей має важливе значення для формування професійних якостей фахівця.

3. Властивості сприймання

Предметність сприймання виявляється в тому, що будь-який предмет або явище відображається не як механічна сума якостей і властивостей, а як об'єкт, який має свій зміст, природу, призначення.

Сприймаючи предмети, людина, впершу чергу орієнтується в них за їхніми функціями. Предметність сприймання розвивається в процесі життєдіяльності людини.

Наприклад, знаходячись у приміщенні, ми можемо чути ззовні не просто звуки або запахи, а сприймати їх предметно, тобто відносити до звуків людського голосу, тварин, птахів, автомобілів, пожежі тощо.

Цілісність сприймання в тому, що образи відображених предметів та явищ постають у свідомості в єдності багатьох якостей і властивостей. Навіть якщо предмет не поданий для сприймання повністю, його перцептивний образ «добудовується» до завершеної форми на основі сприйнятих елементів.

Наприклад, в аудиторію заглядає студент; при цьому ми бачимо лише його голову. Ми сприймаємо те, що бачимо не як частину людського тіла, а як людину цілісно.

Константність — це відносна постійність величини, форми, кольору предметів та явищ, що сприймаються при зміні відстані, ракурсу, освітленості.

Наприклад, сніг сонячного дня насправді буде сріблястим або золотавим. Однак, нами він буде сприйматися константно – як білий. Таким же чином

шістнадцятиповерховий будинок для наших очей буде високою будівлею, незалежно від того чи будемо ми знаходитися поряд із ним, чи на відстані 1 км від нього.

Вибірковість сприймання полягає у виділенні одних об'єктів як основних порівняно з іншими. Те, що знаходить в центрі уваги людини при сприйманні називають об'єктом сприймання, а решту — тлом. Інакше кажучи, у сприйманні людини в даний момент завжди щось є основним.

Наприклад, розмовляючи на вулиці зі своїм другом, ми чуємо в натовпі лише свого співрозмовника, а вся маса людей є для нас фоном.

Аперцепція — це залежність змісту і спрямованості сприймання від досвіду людини, її інтересів, ставлення до життя, установок, багатства знань. Так, сприймання різних людей є відмінним.

Також досить часто людина сприймає не те, що є наспраді, а те, що є бажаним для неї.

Осмисленість сприймання полягає в тому, що відображені предмети та явища людина відразу ж називає, використовуючи другу сигнальну систему.

Отже, вже в самому акті сприймання відбувається співвіднесення предмета сприймання з його значенням.

Узагальненість сприймання - це відображення одиничного випадку як особливого виду загального. Ступінь узагальнення залежить від рівня і обсягу наявних у людини знань.

4. Спостереження і спостережливість

Важливими умовами адекватного сприймання є спостереження і спостережливість. Вони яскраво виявляються при довільному цілеспрямованому сприйманні. Спостереження найбільше відрізняє довільне сприймання від мимовільного.

Найхарактерніший показник спостереження — тривале, цілеспрямоване зосередження уваги на предметі сприймання. Воно здійснюється з певною метою і за визначеним планом.

Спостереження може бути тривалим, коли планується спостереження зміну поведінці тварин під впливом догляду за ними, розвитку дитини під впливом виховання, успішності учнів у засвоєнні знань залежно від умов і методів навчання.

Короткотривалим воно буває тоді, коли спостерігаються нетривалі за часом явища. У процесі спостереження увага може зосереджуватись або на явищі загалом, або на окремих його деталях.

Це залежить від поставленої пізнавальної мети. Успішне спостереження потребує визначення його мети, складання плану створення необхідних умов для цього, підготовки засобів спостереження і фіксації його результатів. Спостерігати треба вміти. Останнє має особливо велике значення тому, що не всім дітям та дорослим властиве вміння спостерігати.

Рівень уміння спостерігати залежить як від навчання спостерігати, так і від спостережливості як якості особистості. Якщо дитину змалку привчають спостерігати явища природи, поведінку тварин, ті чи інші аспекти життя, то у неї розвивається такий бік характеру, як спостережливість, тобто здатність помічати в об'єктах малопомітне, але важливе для розуміння їх суті.

Спостереження і спостережливість відіграють велику роль у навчанні та трудовій діяльності людини. Відомо, як високо цінував спостереження і спостережливість **Ч. Дарвін** (відкриття походження видів він пояснював своєю спостережливістю).

Висновок

І.Павлов вважав, що спостережливість дуже потрібна вченому. На його інституті було написано: «Спостережливість, спостережливість, спостережливість».

К. Ушинський рекомендував учителям навчати дітей спостерігати, якщо вони хочуть розвинути в дітей розум, бо за як спостереження дає матеріал, факти для мислення.